

Якимчук І. П. кандидат психологічних наук,
доцент, кафедра психології, Уманський державний
педагогічний університет імені Павла Тичини
<https://orcid.org/0000-0002-4627-2066>

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ВИДИ ОСОБИСТІСНОГО ВИБОРУ

У статті подано результати виокремлення видів особистісного вибору за суб'єктивними та об'єктивними параметрами та вивчення індивідуально-психологічних особливостей суб'єктів, що демонструють різні види особистісного вибору. При одночасному розгляді суб'єктивних та об'єктивних параметрів можна виокремити три види особистісного вибору: реактивний вибір, активний вибір незмінності та активний вибір невідомості. Можливість здійснення вибору того чи іншого виду забезпечується наявністю індивідуально-психологічних передумов, які є низкою диспозицій, різний рівень виразності яких створює більш менш сприятливі умови для здійснення вибору різного виду. Різні види особистісного вибору відображають різні способи осмислення, аргументації, підготовки, а також різні механізми його здійснення.

Ключові слова: особистісний вибір; індивідуально-психологічні особливості; суб'єкт; індивідуально-психологічні передумови; диспозиції.

Вступ. Завдання вибору супроводжує людину усе життя і зустрічається на різних рівнях: від споживчих і політичних виборів до вибору варіантів власного життя як у вигляді прийняття рішень, так і у вигляді особистісного вибору [1; 6]. Найчастіше проблема особистісного вибору представлена у ситуації невизначеності, а здійснення вибору призводить до вирішення цієї невизначеності [10].

Рідкісне психологічне дослідження обходиться без елементів вибору: навіть типові психодіагностичні опитувальники ґрунтуються на виборі одного з варіантів відповідей. Попри це сам процес вибору достатньо рідко ставав предметом психологічного вивчення, в емпіричних дослідженнях при цьому найчастіше розглядався у контексті прийняття рішень у ситуації невизначеності. Дослідження особистісного вибору зустрічається у різних наукових підходах і у різні періоди часу, але більшість їх розрізнено і не мають систематизованого характеру. Тому, з одного боку, у психології накопичилися дані про процес вибору, що вимагають аналізу та інтеграції в єдину картину, а з іншого боку, не сформовано саме завдання та проблемне поле психологічних досліджень вибору. В результаті, хоча проблема вибору і

визнається суттєвою і заслуговує на увагу, це визнання не призводить до планомірних емпіричних досліджень у цій галузі. Розрізненість досліджень обумовлена відсутністю єдиної термінології предметної галузі та відсутністю цільної картини вибору, яка заміщується окремими фрагментарними уявленнями. Такий стан робить теоретичний та емпіричний аналізи проблеми особистісного вибору у психології вельми актуальним.

Мета дослідження - виокремлення видів особистісного вибору за суб'єктивними (підстави вибору) та об'єктивними (фактична спрямованість вибору) параметрами та вивчення індивідуально-психологічних особливостей суб'єктів, що демонструють різні види особистісного вибору.

Теоретичне підґрунтя. Найбільш розробленою областю вивчення вибору є проблема ухвалення рішень (А.Тversky, D.Kahneman та ін.), до якої, однак, проблема вибору повністю не зводиться; проблема ж, власне, особистісного вибору, через свою складність, представлена невеликою кількістю досліджень (Д.О. Леонтьев; S.Maddi та ін.). Проте теоретичні та практичні розробки з проблеми особистісного вибору є вкрай

затребуваними у практиці психологічного консультування та психотерапії [2].

Проблематика вибору як ухвалення рішення стосується раціонального переваги однієї альтернативи із деякого набору можливих напрямків дій. Теорії прийняття рішень широко застосовуються в управлінській, адміністративній сфері, вони спрямовані на оптимізацію та раціоналізацію управлінської та менеджерської видів діяльності. Основними представниками цього підходу є D.Kahneman, A.Tversky та ін.

Різні види особистісного вибору відображають різні способи осмислення, аргументації, підготовки, а також різні механізми його здійснення. Вибір може відрізнятися за критерієм масштабності та залучення тієї чи іншої частини життєвого контексту. Одні автори підкреслюють особливість особистісного вибору, його відмінність від повсякденних виборів, вважаючи, що потрібно провести розмежування між особистісним вибором, вибором між мотивами та численними виборами, які миттєво відбуваються у межах нормативно заданої діяльності. Інші вважають, що особистісний вибір може відбуватися і у повсякденних ситуаціях (Е.Фромм; С.Maddi). В останньому випадку із численних усвідомлених та осмислених повсякденних виборів складається підстава для важливих та доленосних виборів та вчинків особистості [7; 10].

Методи дослідження. Теоретичний аналіз, синтез, узагальнення, порівняння.

Результати обговорення. Проблематика прийняття рішення є прикладною областю адміністративно-управлінської сфери, у якій існує якась ідеальна модель прийняття раціонального рішення, до реалізації якої слід прагнути з метою оптимізації діяльності. У завданнях щодо прийняття раціонального рішення існує як мінімум дві рівноцінні альтернативи, які, проте, суб'єктивно не завжди легко порівняти, що ускладнює повсякденне дотримання правил і принципів раціонального вибору. Неможливість повсюдного прийняття такого роду рішень зумовлена, по-перше,

обмеженістю когнітивних можливостей людей, а по-друге, різним сприйняттям ситуації вибору та альтернатив залежно від умов прийняття рішення. Крім того, враховуючи індивідуальність та унікальність кожної людини, виявляється достатньо складним виокремити додатні для кожної людини єдині схеми здійснення вибору та ухвалення рішення.

Особистісний вибір розглядається як інтелектуально опосередкована діяльність щодо прийняття рішень. Основні представники цього напрямку - Г.Саймон (теорія «обмеженої раціональності»), Д.Дернер та ін., які у межах концепції функціонально-рівневого регулювання прийняття інтелектуальних рішень, побудованої на основі когнітивних теорій прийняття рішень та смислової теорії мислення розглядали особистісні та інтуїтивні компоненти прийняття інтелектуальних рішень. Основною особливістю цього підходу є те, що у ньому зроблено акцент на вибір із декількох альтернатив, які мають з необхідністю бути представлені у розумовому плані. Таким чином, тут важливим параметром вибору ситуації прийняття рішень є чинник невизначеності і здатність людини справлятися з нею, долаючи її і віддаючи перевагу одній альтернативі із декількох можливих.

Особистісний вибір як мотиваційно-вольовий процес. У зарубіжній психології до проблеми вибору як функції волі у межах розробки мотиваційної теорії зверталися К.Левін, Л.Фестінгер, Х.Хекхаузен, Ю.Куль; Fujita, Oettingen). Крім того, особистісний вибір як вольове чи мотиваційне утворення розглядали Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв та ін. Дослідниками, що продовжують традицію К.Левіна, вибір як функція волі розглядається у контексті моделі «Рубікону», що дозволяє розвести мотиваційні та вольові фази здійснення діяльності у цілому та діяльності вибору, зокрема. У межах зарубіжних мотиваційних підходів до вивчення проблеми діяльності особистісного вибору він розглядається як багатоетапна мотиваційно-вольова дія, спрямована на

вибір мотиву, мети, актуалізації та реалізації вибору. Українськими психологами у межах вольової регуляції процесу вибору описується звернення до зовнішніх і внутрішніх засобів при оволодінні власною поведінкою у ситуації вибору. Важливим мотиваційним утворенням є особисте майбутнє людини, що відображається у тимчасовій перспективі майбутнього, окремі параметри якої (наприклад, континуум тимчасової перспективи) можуть визначати процес та результат різних виборів особистості.

Особистісний вибір у персонологічній та діяльнісно-смісловій традиціях (А.Маслоу, Дж.Келлі, Б.С. Братусь та ін.). У межах цієї традиції відзначається декілька відносно схожих дихотомій щодо особистісного вибору. Вибір позбавлений зумовленості, перебуває у смисловій основі особистості, відкриває нові можливості, дозволяючи конструювати нові світи, виявляти власну суб'єктність в процесі вибору та «невибору». Ф.Є. Василюк, ґрунтуючись на своїй концепції життєвих світів, запропонував психотехнічну процедуру для формування «чистої культури вибору [3]. Таким чином, у персонологічній традиції для особистісного вибору важливими визнаються такі утворення, як самодетермінація, свідомість життя і суб'єктивна якість здійснюваного вибору.

Особистісний вибір у межах екзистенційної традиції (З.Кьєркегор, Е.Фромм, Дж. Бьюдженталь, Р.Мей, В.Франкл, С.Мадді). Особистісний вибір у межах цієї традиції розглядається у контексті проблеми свободи, відповідальності, мужності, вини, тривоги, невизначеності. Серед екзистенційних теорій особистісного вибору найбільше розробленою є концепція С.Мадді. За С.Мадді, вибір (він називає його «прийняття рішення»), який людина робить, може бути двох видів. У випадку, коли індивід не вбачає підстав для витлумачення власного досвіду як нового, він робить «вибір на користь минулого», не змінюючи при цьому звичний спосіб (або набір способів) дії. Такий вибір

породжує почуття провини через нереалізовані можливості. Якщо ж він вважає, що отриманий ним досвід вимагає нового способу дій, він робить «вибір на користь майбутнього», який завжди породжує почуття тривоги, пов'язане із тією невизначеністю, в яку потрапляє цей індивід. Він запроваджує поняття життєстійкості (*hardiness*), спираючись на поняття «мужність бути», запропоноване П.Тілліхом. Життєстійкість, за С.Мадді, є тим чинником, який допомагає людині під час прийняття рішень виробити власний індивідуальний життєвий стиль, а не стиль, зумовлений вимогами природи чи соціуму.

Особистісний вибір як моральний акт, як категорія вчинку (В.А. Лефевр, Л.Колберг та ін.) у контексті морального вибору. У межах цього напряму розглядаються передумови для формування та розвитку особистості через вирішення ситуацій морального вибору у вигляді рефлексії моральних переконань та цінностей особистості. Так, А.М. Орлова розглядає вільний особистісний вибір як засіб розширення повноважень людини в процесі цілепокладання, тобто. створення нових можливостей та нових цілей у ситуації, коли старих виявляється недостатньо. Вона виокремлює різні стратегії цілепокладання та можливі обмеження (обмеження минулим та майбутнім тощо), які неминуче створюються при здійсненні вільного особистісного вибору [6].

Л.З. Сердюк розглядає інтелектуально та особистісно опосередковані вибори суб'єкта в умовах невизначеності, при цьому результатом спільного інтелектуального та особистісного опосередкування є довільний вибір як усвідомлене ухвалення рішення [8]. Запропонована нею концепція є ширшою за ті, що розглядаються у межах прийняття інтелектуальних рішень. Так як і деякі екзистенційно орієнтовані дослідники, вона веде мову про «ціну» вибору у контексті «ціни» для власного Я здійснення того чи іншого вибору, а також про «авторство» виборів, які вільно та відповідально здійснює особистість.

Стосовно особистісного рішення як морального акту вона пропонує вести мову щодо тих виборів, коли людина змогла піднятися над вимогами ситуації завдяки акту довізначення власних ціннісних переваг, або особистісних цінностей. На її думку, у ситуації особистісного вибору вирішальна роль належить особистісному зусиллю, яке виконує компенсаторні функції, якщо повне інтелектуальне орієнтування є неможливим.

Д.О. Леонт'єв розуміє особистісний вибір як «вирішення невизначеності у діяльності в умовах множинності альтернатив». На його думку, в основі здатності здійснювати вільний та відповідальний вибір перебуває можливість «включення» рефлексивної свідомості, яка дозволяє взяти «паузу між стимулом і реакцією» (Р.Мей) і «само дистанціюватися» (В.Франкл) від того, що відбувається (відокремити власне «Я» від потоку життєдіяльності). Д.О. Леонт'єв поміщує проблему вибору до контексту можливого, до імперативного, вважаючи здійснення людиною вільних і відповідальних виборів протягом життя основою передбачення і конструювання немюрісних варіантів особистого майбутнього [5].

Виходячи із діяльнісного підходу Д.О. Леонт'єв розглядає вибір як «не одномоментний акт, а розгорнутий у часі процес, має складну структуру», тобто. як форму діяльності. Ним було запропоновано класифікацію типів вибору на основі наявності або відсутності альтернатив та критеріїв для їхнього порівняння: простий, смисловий, особистісний (або екзистенційний) вибір. Д.О. Леонт'єв наголошує на смисловому виборі, який розуміється ним як «внутрішня діяльність із побудови основ і смислових критеріїв для порівняння існуючих альтернатив». Наголошуючи, що це зіставлення відбувається у внутрішньому плані, він експериментально довів можливість «розгортання» структури діяльності вибору за допомогою процедури аргументації та ранжування висунутих аргументів із подальшою їхньою

класифікацією, а також можливість формування «культури» вибору.

Розглянемо соціотипічні ситуації вибору. Під ситуацією вибору розуміється як сам момент вибору, а й соціально зумовлені обставини його здійснення. Розглянуто ситуацію вибору професії (Л.С. Виготський; Л.І. Божович; Є.О. Клімов та ін.), і навіть перераховані інші можливі соціотипічні ситуації вибору. У межах психобіографічних досліджень розглянуто поняття «життєвий вибір» (Н.О. Кравченко; Л.С. Логінова). Найбільший інтерес викликає є ситуація професійного самовизначення в юнацькому віці, коли кожен вибір незалежно від його масштабу має високу вагу та вплив на майбутню професійну кар'єру [4]. У період професійного самовизначення можна змодельовати ситуацію, що демонструє ті чи інші уподобання суб'єктів виборів.

Розглянемо параметри для виокремлення різних видів вибору: суб'єктивний, операціоналізований у процедурі аргументації, та об'єктивний, що виявляється у фактичному виборі. Особистісний вибір, як вирішення ситуації невизначеності за допомогою переваги однієї з наявних альтернатив та прийняття відповідальності за її реалізацію, характеризується двома параметрами: суб'єктивним (підстави для вибору) та об'єктивним (спрямованість вибору), що дозволяє виокремити та проаналізувати різні види особистісного вибору. Здійснюваний особистістю вибір може бути у різному ступені мірою активним, осмисленим, його підстави можуть бути усвідомлюваними і артикульованими для суб'єкта вибору, а можуть і не бути такими. В останньому випадку, як підстави можуть підшукуватися випадкові і ситуативні пояснення, які дозволяють нівелювати неповноцінність такого вибору. Зауважимо, що у деяких дослідників критерій свідомості перебуває в основі виокремлення «поганих» і «гарних» форм вибору (А.Маслоу; С.Мадді та ін.). Також у дослідників різних напрямів можна простежити схожі дихотомії вибору, що виявляються у різних стратегіях: у С.К'еркегора (вибір

минулого і вибір майбутнього), у С.Мадді (вибір незмінності і вибір невідомості), у Дж. Келлі (консервативна і смілива стратегія), у А.Маслоу (регресивний і прогресивний шляхи), що дозволяє припустити, що існує, як мінімум, два види вибору - той, який залишає на місці, і той, що просуває уперед.

Із наведених вище варіантів дихотомій найбільш евристичною є, на нашу думку, ідея С.Мадді про два види вибору: вибір незмінності (вибір минулого) та вибір невідомості (вибір майбутнього). Перший вид вибору пов'язаний із проявом екзистенційної провини через відмову від здійснення нових можливостей, а другий вид тісно пов'язаний із проявом екзистенційної тривоги через невідомість, невизначеність та негарантованість майбутнього. Звертаючись до запропонованої Г.Олпортом дихотомії активності (проактивності) та реактивності, можна вести мову про два види вибору: активний та реактивний. Активний вибір характеризується усвідомленням підстав вибору, можливих альтернатив, особистого значення сенсу кожної з альтернатив, здійсненням вибору однієї з них на підставі розумних аргументів. Реактивний вибір характеризується відсутністю осмислених підстав, низьким рівнем усвідомленої включеності у завдання вибору та ухиленням від визнання відповідальності за вибір. Ці два види вибору можуть бути виокремлено за суб'єктивним параметром підстав вибору, що виявляються в його аргументації. За об'єктивним параметром - спрямованості вибору, особистісний вибір може бути вибором минулого, незмінності, чи вибором майбутнього, невідомості (у термінах екзистенційної теорії особистості С.Мадді).

Висновки. Таким чином, при одночасному розгляді суб'єктивних та об'єктивних параметрів можна виокремити три види особистісного вибору: реактивний вибір, активний вибір незмінності та активний вибір невідомості. Активний вибір незмінності (вибір минулого) характеризується свідомим консерватизмом, перевагою раніше вироблених способів здійснення вибору, опорою на вже наявні ресурси. Активний вибір невідомості (вибір майбутнього) характеризується перевагою нових способів здійснення вибору, вибором невідомих альтернатив, опорою те що, що має бути розвинене, а не існує як стійка диспозиція. Поділ реактивного вибору на вибір минулого чи майбутнього видається спочатку позбавленим сенсу, тому розглядати загальний вигляд реактивного вибору можна незалежно від того, в якому напрямку фактично було скоєні дії.

Можливість здійснення вибору того чи іншого виду забезпечується наявністю індивідуально-психологічних передумов, які є низкою диспозицій, різний рівень виразності яких створює більш менш сприятливі умови для здійснення вибору різного виду. Передумови слід відрізнити від детермінант, які достатньо жорстко як головні чинники визначають наслідки. Грунтуючись на теоретичному аналізі можна виокремити такі перемінні, які можуть бути індивідуально-психологічними передумовами особистісного вибору: життєстійкість, толерантність до невизначеності, усвідомленість життя, тип каузальних орієнтацій, ставлення до особистого майбутнього, тривалість тимчасової перспективи, особливості самоорганізації діяльності, рівень оптимізму і самоефективності.

Список використаних джерел

1. Балл Г. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки. *Соціальна психологія*. 2005. №1. С. 3-13.
2. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика: учеб. пособие для студ. старших курсов психолог. фак. и отд-ний ун-тов. 3-е изд., испр. и доп. М.: Независимая фирма «Класс», 2001. 336 с.

Питання психології

3. Василюк Ф.Е. Психотехника выбора // Психология с человеческим лицом: Гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / Под ред. Леонтьева Д.А. М.: Смысл, 1997. 330 с.
3. Вiнтiн I.A. Особливостi соціального самовизначення старшокласникiв. *Социс*. 2004. № 2. С.98-103.
4. Гриньова О.М. Психологiчні аспекти дослідження феномена проектування життєвого шляху особистостi. *Психологiчний часопис. Збiрник наукових праць*. №2. 2015. С. 30-36.
5. Леонтьев Д.А. Пилипко Н.В. Выбор как деятельность: личностные детерминанты и возможности формирования. *Вопросы психологии*. 1995. №1. С. 97-110.
6. Орлова А.М. Проблема вибору в психології. *Вiсник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2011. №959. Вип. 46. С. 137-139.
7. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії / За ред. В.О. Татенка. К.: Либідь, 2006. С. 11–36.
8. Сердюк Л.З. Самодетермінація особистості як психологічна основа її самореалізації /Л.З. Сердюк, О.М. Шамич/ *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Том VI: Психологія обдарованості. Випуск 13. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2017. С. 164-173.
9. Титаренко Т.М. Вчинок екзистенції // Основи психології: Підручник / За ред. О.В. Киричука, А.В. Роменця. 4-е вид., стереотип. К.: Либідь, 1999. С. 556–573.
10. Черевичний С.В. Психологічні особливості прийняття рішення командиром в умовах невизначеності: дис. д-ра філософії за спеціальністю 053 «Психологія». Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. К., 2022. 198 с.
11. Maddi S. Hardiness: The courage to grow from stress. *The Journal of Positive Psychology*. 2006. № 1(3). P. 160-168.

References

1. Ball G. (2005) Fenomen vyboru v konteksti social'noi' povedinky [The phenomenon of choice in the context of social behavior]. *Social'na psyhologija*. №1. S. 3-13. (in Ukrainian)
2. Bondarenko A.F. (2001) Psihologicheskaja pomoshh': teorija i praktika [Psychological assistance: theory and practice]: ucheb. posobie dlja stud. starshih kursov psiholog. fak. i otd-nij un-tov. 3-e izd., ispr. i dop. M.: Nezavisimaja firma «Klass». 336 s. (in Russian)
3. Vasiljuk F.E. (1997) Psihotehnika vybora [Psychotechnics of choice] // Psihologija s chelovecheskim licom: Gumanisticheskaja perspektiva v postsovetskoj psihologii / Pod red. Leont'eva D.A. M.: Smysl. 330 s. (in Russian)
3. Vintin I.A. (2004) Osoblyvosti social'nogo samovyznachennja starshoklasnykiv [Peculiarities of social self-determination of junior pupils]. *Socys*. №2. S.98-103. (in Ukrainian)
4. Grin'ova O.M. (2015) Psyhologichni aspekty doslidzhennja fenomena proektuvannja zhyttjevogo shljahu osobystosti [Psychological aspects of the study of the phenomenon of designing a person's life path]. *Psyhologichnyj chasopys. Zbirnyk naukovyh prac'*. №2. S. 30-36. (in Ukrainian)
5. Leont'ev D.A. Pilipko N.V. (1995) Vyor kak dejatel'nost': lichnostnye determinanty i vozmozhnosti formirovanija [Choice as an activity: personal determinants and possibilities of formation]. *Voprosy psihologii*. №1. S. 97-110. (in Russian)
6. Orlova A.M. (2011) Problema vyboru v psyhologii' [The problem of choice in psychology]. *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo univertsytetu imeni V.N. Karazina. Serija: Psyhologija*. №959. Vyp. 46. S. 137-139. (in Ukrainian)
7. Romenc' V.A. (2006) Vchynok i postannja kanonichnoi' psyhologii' [The act and emergence of canonical psychology] // Ljudyna. Sub'jekt. Vchynok. Filosofsko-psyhologichni studii' / Za red. V.O. Tatenka. K.: Lybid'. S. 11–36. (in Ukrainian)
8. Serdjuk L.Z. (2017) Samodeterminacija osobystosti jak psyhologichna osnova i'i' samorealizacii' [Self-determination of the personality as a psychological basis of its self-realization] /L.Z. Serdjuk, O.M. Shamyh/ *Aktual'ni problemy psyhologii': Zbirnyk naukovyh prac' Instytutu psyhologii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukraїny*. Tom VI: Psyhologija obdarovanosti. Vypusk 13. Kyїv-Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I.Franka. S. 164-173. (in Ukrainian)
9. Tytarenko T.M. (1999) Vchynok ekzystencii' [An act of existence] // Osnovy psyhologii': Pidručnyk / Za red. O.V. Kyrychuka, A.V. Romencja. 4-e vyd., stereotyp. K.: Lybid'. S. 556–573. (in Ukrainian)

10. Cherevychnyj S.V. (2022) *Psychologichni osoblyvosti pryjnjattja rishennja komandyrom v umovah nevyznachenosti* [Psychological features of decision-making by the commander in conditions of uncertainty]: gys. d-ra filosofii' za special'nistju 053 «Psychologija». Nacional'nyj universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjahovs'kogo, K. 198 s. (in Ukrainian)

11. Maddi S. Hardiness: The courage to grow from stress. *The Journal of Positive Psychology*. 2006. № 1(3). P. 160-168.

Summary

Yakymchuk I. Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor, Department of Psychology,
Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna

INDIVIDUAL PSYCHOLOGICAL PREREQUISITES AND TYPES OF PERSONAL CHOICE

Introduction. *The issue of choice as decision-making concerns the rational preference of one alternative from a certain set of possible courses of action. Theories of decision-making are widely used in the managerial and administrative sphere, they are aimed at optimization and rationalization of managerial and managerial activities. The most developed field of study of choice is the problem of decision-making. The problem of choice as decision-making concerns the rational preference of one alternative from a certain set of possible courses of action.*

Purpose - *distinguishing types of personal choice according to subjective (basis of choice) and objective (actual direction of choice) parameters and study of individual psychological features of subjects demonstrating different types of personal choice.*

Methods - *theoretical analysis, synthesis, generalization, comparison.*

Originality. *Active choice of immutability (choice of the past) is characterized by conscious conservatism, preference for previously developed ways of making choices, reliance on already available resources. The active choice of the unknown (the choice of the future) is characterized by the preference for new ways of making a choice, the choice of unknown alternatives, the support of something that must be developed and does not exist as a stable disposition. The division of reactive choice into the choice of the past or the future seems meaningless at first, therefore the general form of reactive choice can be considered regardless of the direction in which actions were actually taken.*

The following variables can be singled out, which can be individual and psychological prerequisites for personal choice: sustainability, tolerance to uncertainty, awareness of life, type of causal orientations, attitude to personal future, length of time perspective, features of self-organization of activities, level of optimism and self-efficiency.

Conclusion. *When considering subjective and objective parameters simultaneously, three types of personal choice can be distinguished: reactive choice, active choice of immutability and active choice of unknownness. The possibility of making a choice of one or another type is provided by the presence of individual psychological prerequisites, which are a number of dispositions, the different level of expressiveness of which creates more or less favorable conditions for making a choice of a different type. Different types of personal choice reflect different ways of understanding, argumentation, preparation, as well as different mechanisms of its implementation.*

Keywords: *personal choice; individual psychological features; the subject; individual psychological prerequisites; dispositions.*

Received/Поступила: 30.07.22.